

STEFAN ZWEIG

MONTAIGNE

EDICIÓ DE KNUT BECK

TRADUCCIÓ DE L'ALEMANY
DE JOAN FONTCUBERTA

PREFACI I NOTES
DE JORDI BAYOD BRAU

BARCELONA 2008

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Montaigne*

Publicat per:

Quaderns Crema, S. A., Societat Unipersonal
Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel.: 934 144 906 - Fax: 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

©Williams Verlag. Zürich

© de la traducció, 2008 by Joan Fontcuberta Gel

© del prefaci i de les notes, 2008 by Jordi Bayod Brau

© de la imatge de la coberta, 2008 by Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

© d'aquesta edició, 2008 by Quaderns Crema, S. A.

Tots els drets reservats:

Quaderns Crema, S. A.

ISBN: 978-84-7727-450-6

DIPÒSIT LEGAL: B. 47.339 - 2008

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *octubre 2008*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

MONTAIGNE

I

Hi ha escriptors, no gaires, que són accessibles a qualsevol persona de qualsevol edat i a qualsevol època de la seva vida—Homer, Shakespeare, Goethe, Balzac, Tostó— i n'hi ha d'altres que s'obren amb tota la plenitud tan sols en un moment determinat. Montaigne és un d'aquests. No es pot ser massa jove ni mancat d'experiència i desenganys per a apreciar-lo com cal, i el seu pensament lliure i impertorbable és encara més beneficiós quan es mostra a una generació que, com la nostra, ha estat llançada pel destí a un deversall catastròfic de proporcions mundials. Tan sols aquell qui ha de viure en la seva pròpia ànima estremida una època que, amb la guerra, la violència i les ideologies tiràniques, amenaça la vida de l'individu i, dins d'aquesta vida, la seva essència més valuosa, la llibertat individual, tan sols aquest sap quant de coratge, quanta honradesa i determinació cal per a romandre fidel al seu jo més íntim en aquests temps de follia gregària, i sap que res al món és més difícil i problemàtic que conservar immaculada la independència intel·lectual i moral enmig d'una catàstrofe de masses. Tan sols quan un mateix ha desesperat i dubtat de la raó i de la dignitat humanes està capacitat per a lloar com una proesa el fet que un individu es mantingui exemplarment íntegre enmig d'un caos mundial.

Que tan sols l'home experimentat i posat a prova és capaç d'apreciar la saviesa i la grandesa de Montaigne, ho he constatat en mi mateix. Quan vaig tenir a les mans per

primera vegada, als vint anys, els seus *Assaigs*, l'únic llibre en el qual se'ns ha llegat a ell mateix, no vaig saber—ho dic amb tota franquesa—què fer-ne. És veritat que jo posseïa prou coneixements literaris per a reconèixer respectuosament que s'hi manifestava una personalitat interessant, un home d'especial clarividència i perspicàcia, un home encisador que, a més, era un artista capaç de conferir a cada frase i a cada sentència la seva empremta personal. Però la meua alegria era tot just literària, pròpia d'un llibreter de vell, li mancava la guspira de l'entusiasme apassionat, la descàrrega elèctrica d'una ànima a l'altra. La mateixa temàtica dels *Assaigs* em semblava bastant fora de lloc i en bona part incapaç de connectar amb la meua existència. ¿Què m'importaven a mi, un jove del segle xx, les prolixes digressions de sieur de Montaigne sobre la *Cérémonie de l'entrevue des rois* o les seves *Considérations sur Cicéron*? Em semblava escolar i anacrònic aquell sargit de francès una mica ennegrit pel temps, ple de cites llatines, i ni tan sols hi trobava relació amb la seva suau i temperada saviesa. M'havia arribat massa d'hora. Perquè ¿de què servia l'assenyat intent de Montaigne d'advertir el lector del perill de les ambicions i dels afanys, d'embolicar-se amb massa apassionament amb el món exterior? ¿De què servia el seu assossegat anhel de temprança i tolerància a una edat impetuosa que no vol patir desil·lusions i no cerca tranquil·litat, sinó tan sols, d'una manera inconscient, alguna cosa que estimuli el seu impuls vital? És propi dels joves no deixar-se aconsellar moderació i escepticisme. Qualsevol dubte se'ls torna un fre, perquè han de menester fe i ideals per a desfermar la seva energia interior. I fins i tot la follia més radical i forassenyada, sempre que els entusiasmi, els és més important

que la saviesa més sublim, la qual els afebleix la força de voluntat. I, d'altra banda, aquella llibertat individual, l'herald més resolut de la qual, de tots els temps, havia estat Montaigne, no ens semblava, cap al 1900, que necessités encara una defensa tan pertinaç. Perquè ¿per ventura no era ja una evidència des de feia molt de temps? ¿No era ja possessió, garantida per llei i usatge, d'una humanitat emancipada des de molt abans de la dictadura i l'esclavitud? El dret a la pròpia vida, als pensaments propis i a la seva expressió oral i escrita sense traves, ens semblava tan naturalment nostre com el fet de respirar, com els batecs del cor. Davant els ulls se'ns obria un món sencer, terres i més terres, no érem presoners de l'Estat ni esclaus al servei de la guerra ni estàvem sotmesos a l'arbitri d'ideologies tiràniques; ningú no corria el perill de ser proscrit, desterrat, expulsat o empresonat. I als de la nostra generació, ens semblava que Montaigne feia inútils estrebades a cadenes que creïem trencades feia temps, sense sospitar que el destí les havia tornat a forjar per a nosaltres, més dures i cruels que mai. I així, honoràvem i respectàvem la seva lluita per la llibertat de l'esperit com una lluita històrica que per a nosaltres era supèrflua i fútil des de molt abans. Una de les misterioses lleis de la vida és que descobrim sempre tard els seus valors autèntics i més essencials: la joventut, quan desapareix; la salut, així que ens abandona, i la llibertat, aquesta essència preciosíssima de la nostra ànima, només quan és a punt de ser-nos arrabassada o ja ens l'han arrabassat.

Així doncs, per tal de comprendre l'art i la ciència de la vida de Montaigne i la necessitat de la seva lluita per *soi-même* com la més imprescindible del nostre món espiritual, s'havia de donar una situació com la que ell va viure. Com

ell, també nosaltres vam haver de viure una d'aquestes terribles recaigudes del món després d'una de les ascensions més glorioses, també a nosaltres ens van despullar a cops de fuet de les nostres esperances, experiències i entusiasmes fins al punt que ja no ens queda per a defensar res més que el nostre jo nu, la nostra existència única i irrepetible. És en aquesta germandat de destí que Montaigne es converteix en el meu germà indispensable, en el meu amic, en la meva ajuda i el meu consol, car com és de desesperadament semblant el seu destí al nostre! Quan Michel de Montaigne obre els ulls a la llum, una gran esperança comença a esvanir-se, una esperança igual com la que nosaltres hem viscut al començament del nostre segle, l'esperança d'una humanització del món. En el transcurs d'una vida humana, el Renaixement havia obsequiat a la joiosa humanitat—amb els seus artistes, els seus pintors, els seus poetes i els seus erudits—amb una bellesa mai no esperada amb tanta plenitud, i semblava que llostrejava l'albada d'un segle o, més ben dit, de segles, en els quals la força creadora acostava pas a pas, ona rere ona, l'obscura i caòtica existència al món diví. De sobte el món s'havia tornat vast, ple i ric. Els savis van rescatar de l'Antigor, juntament amb les llengües grega i llatina, la saviesa de Plató i d'Aristòtil i la van restituir als homes: l'Humanisme, amb Erasme al capdavant, prometia una cultura harmoniosa, cosmopolita; semblava que la Reforma fundava una nova llibertat de creença al costat de la nova amplitud del saber. Les distàncies i les fronteres entre els pobles van desaparèixer, car l'impremta adés inventada donava a cada mot, a cada significat i a cada pensament la possibilitat de difondre's amb rapidesa; allò que havia estat dat a un poble semblava pertanyent a tots i així es va crear

una unitat d'esperit per damunt de les desavinences de reis, prínceps i armes. I una altra meravella: alhora que el món espiritual, també el terrenal, el físic, es va eixamplar fins a horitzons insospitats, de l'ocèa fins aleshores intransitable sorgiren noves costes, noves terres, un continent gegantesc va garantir una pàtria a generacions i més generacions. La sang circulava més de pressa a les artèries del comerç, la riquesa inundava la vella terra europea, creava un luxe que, al seu torn, promovia edificis agosarats, quadres i escultures, un món embellit, espiritualitzat. Però, sempre que l'espai s'eixampla, l'ànima es tensa. Com durant el nostre tombant de segle: quan l'espai es va eixamplar de bell nou gràcies a la conquesta de l'èter per l'avió i per la paraula, sobrevolant invisible els països, quan la física i la química, la tècnica i la ciència van arrancar a la natura un secret rere l'altre i van posar les seves forces al servei de les forces humanes, una esperança indescriptible va infondre alè a la humanitat tantes vegades decebuda i en mil ànimes va ressonar la resposta al crit d'Ulrich von Hutten: «És un plaer viure».¹ Però cada vegada que l'ona puja massa ràpida i escarpada, cau com una cascada amb més força encara. I així com a la nostra època precisament les noves conquestes, els prodigis de la tècnica, el perfeccionament de l'organització, es transformen en els factors més terribles de la destrucció, així també els elements del Renaixement i de l'Humanisme, que semblaven saludables, es transformen en mortífera

¹ La cèlebre frase de l'humanista Hutten es troba en una carta del 1518 a Willibald Pirckheimer: «O saeculum! Oh litterae! Iuuat uiuere, etsi quiescere nondum iuuat, Bilibalde. Vigent studia, florent ingenia. Heus tu, accipe, laqueum, barbaries, exilium prospice!».

metzina. La Reforma, que a Europa somiava donar un esperit nou al cristianisme, assaonà la descomunat barbare de les guerres de religió: l'impremta, en lloc de difondre la cultura, escampà el *furor theologicus*; en comptes de l'humanisme, triomfà la intolerància. A tota Europa, sagnants guerres civils esquinçaven els països, mentre que al Nou Món la bestialitat dels conqueridors es desfermava amb implacable crueltat. L'època d'un Rafael, d'un Miquel Àngel, un Leonardo da Vinci, un Durer o un Erasme recau en les atrocitats d'un Àtila, un Gengis-Kan o un Tamerlan.

L'autèntica tragèdia a la vida de Montaigne va consistir en haver hagut de ser testimoni impotent d'aquesta paorosa recaiguda de l'humanisme en la bestialitat, un d'aquests esporàdics rampells de follia de la humanitat, com el que tornem a viure actualment malgrat una vigilància espiritual impertorbable i una compassiva commoció de l'ànima. A la seva terra, al seu món, ni un moment no hi va veure regnar la pau, la raó, la concòrdia i la tolerància, totes aquestes sublimes forces de l'esperit a les quals s'havia lliurat la seva ànima. Tant a la seva primera mirada al món com a l'última, la del comiat, gira la cara amb horror (com nosaltres) al pandemòni del món i a l'odi que deshonra i envileix la seva pàtria i la humanitat. Encara és un adolescent, no passa dels quinze anys, quan a Bordeus veu reprimir davant els seus ulls l'aixecament popular contra la *gabelle* (l'impost sobre la sal) amb una crueltat que el converteix per a tota la vida en l'enemic més furibund de tota mena d'atrocitat.² El noi veu com centenars de persones són torturades

² Montaigne tan sols al·ludeix a la revolta de la *gabelle* quan narra l'assassinat del governador Tristan de Moneins per la multitud l'agost

fins a la mort amb tots els suplicis que el pitjor dels instints és capaç d'inventar: penjades a la forca, empalades, lligades a la roda, esquarterades, decapitades i cremades. Veu com els corbs aletegen durant dies al voltant del patíbul per alimentar-se de la carn calcinada i mig descomposta de les víctimes. Sent els crits dels torturats i no pot deixar de percebre la fortor de carn cremada que inunda els carrers. I tot just el noi s'ha fet gran, esclata la guerra civil, que assola França amb les seves fanàtiques ideologies tant com avui els fanatismes socials i nacionals assolien el món de cap a cap. La *Chambre Ardente* ordena cremar els protestants;³ la Nit de Sant Bartomeu extermina vuit mil persones en un dia;⁴ els hugonots, per la seva banda, responen al crim amb el crim, violència amb violència, barbàrie amb barbàrie; assalten esglésies, destrueixen estàtues, l'obcecació no respecta ni tan sols la pau dels morts, i les tombes de Ricard Cor de Lleó i de Guillem el Conqueridor són profanades i saquejades. De poble en poble, de ciutat en ciutat avancen les tropes, ara les catòliques, ara les hugonotes, però sempre francesos contra francesos, ciutadans contra ciutadans, i cap de les parts no desisteix de la seva exaltada bestialitat. Guarnicions senceres fetes presoneres són passades a degolla del primer al darrer home. Els rius estan infestats de

del 1548 a Bordeus (cfr. I, 23). Però, segons l'historiador Jacques-Auguste de Thou, conegut seu, la repressió d'aquesta revolta va inspirar *La servitud voluntària*, l'obra del seu gran amic La Boétie.

³ La «Cambra ardent», creada el 1547, era un tribunal extraordinari que sovint condemnava els heretges al foc.

⁴ L'anomenada Nit de Sant Bartomeu, el 24 d'agost del 1572, fou una gran matança de protestants (o hugonots) que va tenir lloc a París (després es va estendre per tot França).

cadàvers que suren corrent avall, es calcula que cent vint mil pobles han estat saquejats i destruïts, i matar perd aviat el seu pretext ideològic. Bandes armades assalten els castells, i per als viatgers, tant és que siguin protestants com catòlics, cavalcar per un bosc prop de casa no és menys perillós que un viatge a les Noves Índies o als poblats caníbals.⁵ Ningú no sap ja si la seva casa i els seus béns li pertanyen, si demà encara serà viu o ja serà mort, si continuarà essent lliure o caurà presoner, i Montaigne, ja ancià, escriu el 1588: «En aquesta confusió en la qual ens trobem des de fa trenta anys, tot francès es veu a cada moment a punt de patir un canvi total de fortuna».⁶

Ja no hi ha seguretat a la terra: aquest sentiment bàsic es reflecteix necessàriament, des del punt de vista de Montaigne, en l'esfera espiritual, i per això cal mirar de trobar-la fora d'aquest món, fora de la pàtria i fora de l'època, negant-se a formar part del cor baladrer dels obcecats i els assassins, creant la pròpia pàtria, el propi món. Dels sentiments que tenien els homes d'aquella època—tremendament semblants als nostres—, en dona fe el poema que La Boétie dedica el 1560 a Montaigne, el seu amic de vint-i-set anys, i en el qual exclama: «Quin destí ens ha fet néixer precisament en aquests temps! Contemplo l'ocàs del meu país i no veig altre camí que el d'emigrar, abandonar ma casa i anar allà on el destí em porti. Fa temps que la còlera dels déus m'apressa a fugir indicant-me les vastes i obertes terres enllà de l'oceà. Quan al llindar del nostre segle sorgí

⁵ Montaigne explica dues experiències en aquest sentit al final de III, 12.

⁶ III, 12.

de les ones un nou món, fou perquè els déus el destinaven a ser un refugi on els homes conreessin el seu camp sota un cel millor, mentre la terrible espasa i un flagell ignominiós condemnen Europa a la destrucció».⁷

En èpoques en les quals els nobles valors de la vida, tot allò que dóna sentit a la nostra existència, la legitima i la fa més pura i bella, la nostra pau, la nostra independència, el dret que ens és innat, tot això és víctima d'una dotzena de fanàtics i d'ideologies; en aquestes èpoques tots els problemes de l'home que no vol perdre la seva humanitat, sacrificada als temps que corren, convergeixen en un de sol: ¿com mantenir-se lliure? ¿Com preservar, malgrat totes les amenaces i tots els perills, enmig de la fúria dels dos bàndols en lluita, la incorruptible claredat d'esperit, i com conservar il·lesa la humanitat del cor enmig de la bestialitat? ¿Com sostreure's a les exigències que l'Estat o l'Església o la política em volen imposar en contra de la meua voluntat? ¿Com defensar-me per tal de no anar en les meves paraules i accions més enllà d'on el meu jo més íntim vol arribar? ¿Com protegir aquesta parcel·la única i particular del meu jo que, en un racó únic, em reflecteix l'univers, contra la submissió a la norma reglamentada i decretada des de fora? ¿Com defensar la meua pròpia ànima individual i la seva matèria, que sols a mi em pertany, el meu cos, la meua salut, els meus nervis, els meus pensaments i sentiments contra el perill de ser immolat a una follia i uns interessos aliens?

⁷ Zweig cita un dels poemes llatins de La Boétie, el titulat «Ad Belotium et Montanum» [A Belot i Montaigne]. Figura a l'edició de poemes i traduccions de La Boétie que Montaigne mateix va fer publicar a París el 1571.